

Onderwijs in een combinatiegroep

Praktische handvatten voor het taalles- en rekenonderwijs en opbrengstgericht werken zoals deze kwaliteitskaart zijn te vinden op www.schoolaanzet.nl.

Richting 1: jaargroepen apart onderwijs bieden

De kwaliteitskaart Richting 1: jaargroepen apart onderwijs bieden maakt deel uit van de tweedelige serie **Onderwijs in een combinatiegroep**.

Bij onderwijs in combinatiegroepen worden de jaargroepen vaak na en naast elkaar bediend. Dit betekent dat de leerkracht de beschikbare instructietijd verdeelt over beide jaargroepen. Deze kwaliteitskaart Onderwijs in een combinatiegroep. Richting 1: jaargroepen apart onderwijs bieden bevat handvatten om dit onderwijs verder te optimaliseren.

Checklist

bij kwaliteitskaart Richting 1: jaargroepen apart onderwijs bieden.

	onvol- doende	gemiddeld	goed
Ik geef eenduidige instructies			
Ik heb kennis van en gebruik het interactieve directe instructie-model			
Ik maak gebruik van de instructietafel			
Ik bereid voor een langere periode mijn lessen voor. Dit betekent dat ik in een (1) keer bijvoorbeeld een hoofdstuk rekenen bekijk en inplan			
Ik werk met een planmatige dagplanning; plan instructiegevoelige vakken en minder instructiegevoelige vakken tegenover elkaar			
De begeleiding van zorgleerlingen heb ik opgenomen in mijn dagplanning			
Ik heb een eenduidige werkwijze van omgaan met uitgestelde aandacht in mijn groep			

	onvol- doende	gemiddeld	goed
Ik hanteer eenduidige afspraken over regels en routines in de groep			
Ik gebruik veel / vaak vormen uit het coöperatief leren			
Ik maak in mijn organisatie en onderwijsaanbod optimaal gebruik van ICT			
Ik laat leerstof zelfstandig verwerken			
Ik laat leerlingen regelmatig zelfstandig werken			
Ik maak optimaal gebruik van de mogelijkheden van mijn lokaal			
Ik heb mijn lokaal klassikaal frontaal ingericht			
Ik laat de leerlingen volgens een door mij opgesteld rooster werken			
Ik werk met een taakbord, dag- of weektaak			
We hebben als team afspraken over het gebruik van taakwerk			
Ik laat de leerlingen hun werk zelf corrigeren			
We hebben als team afspraken over zelfcorrectie			

De checklist laat zien hoe er wordt gewerkt in scholen met combinatieklassen. Hieronder bespreken we deze werkwijzen en mogelijkheden en geven aanwijzingen om het werken in combinatieklassen te optimaliseren.

Zelfstandigheid

Er wordt in het onderwijs en ook in combinatieklassen voornamelijk zelfstandig verwerkt, niet gewerkt. De methodes die scholen gebruiken gaan daar ook vanuit. Daardoor blijft de leerkracht een te actieve rol spelen en laat hij of zij de leerlingen te weinig los. Ook in de 'zelfstandig werken lessen' zijn kinderen zelden gedurende een langere tijd, zonder hulp van de leerkracht, aan het werk. Zelfstandig werken, het loslaten van leerlingen, geeft meer ruimte in combinatieklassen. Zelfstandig verwerken wordt nogal eens verward met zelfstandig werken, maar er is een behoorlijk groot verschil tussen de twee manieren van werken.

ZELFSTANDIG VERWERKEN	ZELFSTANDIG WERKEN
<p>Het verwerken volgt direct op de instructie.</p> <p>Het is een inoefening van datgene wat net geleerd is.</p> <p>Het is een activiteit waarbij alle kinderen hetzelfde doen.</p> <p>Het is een activiteit waarbij de kinderen individueel werken.</p> <p>Het wordt snel gevolgd door klassikale correctie.</p>	<p>Het hoeft geen betrekking te hebben op de zojuist geïnstrueerde leerstof.</p> <p>Het biedt een gedifferentieerd aanbod.</p> <p>Het wordt gespreid over een langere tijd.</p> <p>Het biedt ook de mogelijkheid tot samenwerkend leren.</p> <p>Het werk wordt niet direct klassikaal gecorrigeerd, maar er is wel ruimte om direct individueel feedback te geven of te krijgen.</p>

Onderwijs in een combinatiegroep richting 1

Het grote verschil tussen verwerken en werken is de tijdsduur waarin en intensiteit waarmee de leerlingen aan het werk zijn. Het zelfstandig werken kan leiden tot meer vrijheden. Voor de leerling die zijn of haar eigen programma kan indelen en voor de leerkracht, die meer aaneengesloten tijd heeft om zich te richten op andere leerlingen, andere taken, andere begeleiding en op de andere groep. Een belangrijke voorwaarde is dat de leerkracht de leerlingen verantwoordelijkheid durft te geven voor de keuzes die moeten worden gemaakt, zoals:

- welke opdracht maak ik eerst?
- hoe lang kan ik daar aan werken?
- hoe deel ik mijn tijd goed in?

Het betekent ook dat de leerkracht regelmatig met leerlingen zal moeten praten over de keuzes die ze hebben gemaakt. Als de conclusie is dat hun manier van werken en plannen niet tot goede resultaten leidt, moet de leerkracht de leerlingen bijsturen. Er moet regelmatig een gesprek plaatsvinden over het product (wat heb ik gemaakt) maar juist ook het proces (welke keuzes heb ik gemaakt). Naast het begeleiden van dit proces moet de leerkracht ook een goede taak kunnen samenstellen, met het bijbehorende, passende materiaal.

Taakwerk: dag- en weektaken

Aan het begin van de dag (bij dagtaken) of week krijgen de leerlingen instructie over wat ze die dag of week moeten doen. De leerlingen krijgen een 'taakbrief', waarin staat welk werk wanneer aan bod komt en wanneer welke opdracht klaar moet zijn. Een weektaak bevat onder andere taal, rekenen en wereldoriëntatie. Per dag werken de kinderen tijdens de zogenoemde taakuren - een vastgestelde aaneengesloten tijd - aan de dag- of weektaak. De één werkt met de computer, een ander is met taal bezig enzovoort. De kinderen mogen zelf een keuze maken aan welk onderdeel van de weektaak ze werken, als ze op de afgesproken dag maar klaar zijn.

In de taakbrieven is voor leerlingen een basistaak aangegeven. Naast de opdrachten over de basisvaardigheden staan ook andere taken vermeld: projectopdrachten, keuzeopdrachten of ander werk. Opdrachten kunnen gericht zijn op individueel werk of juist op samenwerking. Tijdens het werken aan de taak mogen de kinderen samenwerken. Leerlingen met een individuele leerlijn krijgen een aparte taakbrief. Basistaken worden als dat nodig is door de leerkrachten op maat gemaakt (gedifferentieerd). Dit differentiëren gebeurt op basis van cognitie, interesse, tempo, et cetera. De leerkracht let goed op de hoeveelheid leerstof. De leerlingen moeten zich het opgedragen werk eigen kunnen maken in de daarvoor gestelde tijd. De taken moeten bovendien uitdagend zijn; de leerlingen mogen niet te laag worden ingeschat; de leerlingen moeten hun grenzen kunnen verleggen. Tijdens het zelfstandig werken heeft de leerkracht de handen vrij om (extra) instructie te geven aan de andere groep en aan kinderen die dat nodig hebben. In de klas staat een instructietafel waar de leerkracht kinderen met problemen kan helpen en instructie geeft aan individuele leerlingen en kleine groepen.

Zelfcorrectie

Bij het werken met dag- en weektaken kijkt een leerling zelf het werk na. Leerlingen leren zo dat je voor jezelf werkt en niet voor de meester of juf, dat je door af te kijken jezelf voor de gek houdt, dat je van je fouten mag leren, dat een beoordeling aangeeft hoe het er met jouw kennis op een bepaald gebied voor staat, dat je vertrouwen krijgt en verantwoordelijk bent voor het geleverde werk. Zelfcorrectie betekent niet dat de leerkracht het werk niet onder ogen krijgt. De leerkracht zal feedback moeten geven aan haar/zijn leerlingen over de leerresultaten en zal ook zicht moeten houden op hun leervorderingen. Het is voor de leerlingen niet motiverend wanneer ze werk maken dat niet wordt nagekeken en/of besproken. Zelfcorrectie moet goed worden georganiseerd. Tijdens de voorbereiding van de les bedenkt u op welk tijdstip kinderen zullen gaan corrigeren. Hoeveel correctievoorbeelden hebt u dan nodig? Waar hangen (of liggen) die, zodat kinderen vanaf hun plek kunnen zien of er nog een voorbeeld beschikbaar is? Welke vormgeving is het handigst?

- Zelfcorrectiematerialen zult u vaak zelf moeten maken. Bij rekenmethodes wordt er al rekening mee gehouden dat kinderen zelf kunnen corrigeren, maar bij taallessen vaak niet.
- Het maken van materiaal voor zelfcorrectie kost minder tijd dan het werk van de gehele groep nakijken. Bovendien hoeft dit werk slechts één keer gedaan te worden. U kunt immers de zelfcorrectievoorbeelden bewaren.
- Correctie is niet leuk, zelfcorrectie ook niet altijd. Maak het daarom leuk, bijvoorbeeld door de kinderen ook eens samen hun werk te laten nakijken; een speciale correctietafel met een rode pen (of een speciale markeerstift) te maken en met beloningsstempels of -stickers.

Materialen

Er zijn diverse materialen en hulpmiddelen om leerlingen zonder directe inmenging van de leerkracht te laten leren. Nodig is wel dat de mondelinge en schriftelijke instructies helder zijn en dat het materiaal technisch van goede kwaliteit is.

- Computergebruik. Veel methodes bieden software waarbij een geprogrammeerde handelingswijzer en feedback gegeven wordt. Inoefenen, toetsen van kennis en vaardigheden kunnen op deze wijze plaatsvinden. De leerkracht heeft de mogelijkheid om achteraf te zien hoe de leerlingen hebben gewerkt en wat de resultaten waren. Ook het digitale schoolbord kan ingezet worden om een eerdere instructie terug te halen. Een digitaal schoolbord dat naar desbetreffende groep gedraaid kan worden heeft hierbij voordelen.

Onderwijs in een combinatiegroep richting 1

- Koptelefoons. Soms is het prettig en wenselijk dat een kind zich kan afzonderen en niet gehinderd door geluiden van de omgeving kan werken. Ook kan een koptelefoon worden ingezet om een instructie nogmaals te horen of kunnen opgaven worden gedictieerd (spelling, hoofdrekennen).
- Zelfinstruerende en zelfcorrigerende materialen. Er zijn veel materialen op de markt en soms zijn bestaande materialen op een eenvoudige wijze zelfcorrigerend te maken (gebruik van het antwoordenboekje).
- Geschikte methodes. De meeste (nieuwe) methodes zijn volgens de uitgever geschikt voor combinatieklassen omdat ze bestaan uit leerkrachtgebonden en zelfstandige lessen. Maar het is verstandig om de mogelijkheden tot toepassing in een combinatieklas goed na te gaan. Hoe zelfstandig kunnen de kinderen daadwerkelijk aan het werk, hoe zit het met de mogelijkheid van zelfcorrectie, hoe is het toetsen georganiseerd, et cetera.
- andelingswijzers. Wanneer een leerling niet direct een beroep kan doen op de leerkracht en even 'handelingsverlegen' is, is het gebruik van klassikale of individuele handelingswijzers een uitkomst. Methodes bieden handelingswijzers op het gebied van spelling/rekenen/grammatica/begrijpend studeren/lezen.
- Instructieschrift (vanaf groep 5). Actieve deelname tijdens de instructie wordt vergroot als leerlingen gebruik maken van een instructieschrift. De leerlingen moeten dan de instructie goed horen, begrijpen en opschrijven. De leerkracht vat de hoofdpunten van de instructie samen en schrijft ze puntsgewijs op alvorens de kinderen aan het werk te zetten. Omdat bij het zelfstandig werken de instructie op een eerder tijdstip is geweest, heeft de leerling met het instructieschrift een goed hulpmiddel om als 'handelingswijzer' te gebruiken op een later moment.

Organisatorische aanpassingen/oplossingen/klassenmanagement

Inrichting lokaal

Houd bij de inrichting van het lokaal rekening met een aantal aandachtspunten: waar wordt meestal instructie gegeven; waar moeten de leerlingen kunnen lopen en hoe kan storend geloop voorkomen worden; waar bevinden zich de materialen en zijn ze gemakkelijk bereikbaar voor alle leerlingen; waar kunnen leerlingen werken zonder te storen of gestoord te worden.

Tips:

- Gebruik de instructietafel alleen voor instructies.
- Zorg ervoor dat de delen van de klas waar veel gelopen wordt vrij blijven.
- Reserveer een deel van het lokaal waar kinderen kunnen samenwerken en/of alleen kunnen werken. Geef duidelijk aan welke regels horen bij het werken op die plaats. Dit geldt ook voor ruimtes buiten het lokaal.
- Houd goed overzicht op de werkplekken.
- Zorg bij het inrichten van hoeken dat alle materialen in voldoende aantallen aanwezig zijn.
- Stel vast welke boeken/leermiddelen leerlingen zelf bewaren en welke centraal bewaard worden.
- Zorg voor een gemakkelijk toegankelijke plaats voor de dagelijkse gebruiksmaterialen.
- Evalueer met leerlingen en honoreer hun ideeën over de inrichting.
- In combinatiegroepen van drie jaargroepen is een klassikaal frontale inrichting niet noodzakelijk. Een hele jaargroep past aan de instructietafel. Hierdoor kan de rest van het lokaal ingericht worden met werkplekken.

Regels en routines

In school moet je streven naar een beperkt aantal regels. Een teveel aan regels scheidt onduidelijkheid. Naast en ook op grond van regels kunnen routines ontstaan. Routines hebben vaak het karakter van handige uitwerkingen en zijn door hun meer pragmatische karakter gemakkelijker te veranderen. Het schoolteam zal een aantal algemene regels afspreken voor het gedrag in de groep. Daarnaast zal elke groepsleerkracht ook zijn/haar eigen regels hanteren. Voorwaarde is dat de regels voor alle leerlingen duidelijk, redelijk en uitvoerbaar zijn. Enkele voorbeelden van onderwerpen waarover u regels of routines bedenkt:

- Hoe vragen leerlingen om informatie. Moeten ze een vinger opsteken, kunnen ze zomaar een vraag stellen of moeten ze naar de leerkracht toekomen? In combinatieklassen: wat is de afspraak wanneer een leerling informatie nodig heeft en de leerkracht niet ter beschikking staat? Kunnen ze een andere leerling wat vragen, moeten ze wachten tot de leerkracht tijd heeft?
- Welk signaal gebruikt u wanneer u de aandacht van de hele groep wilt hebben?
- Welke materialen worden dagelijks, wekelijks en/of maandelijks gebruikt? Welke afspraken maakt u over de distributie ervan? Welke afspraken gelden er als bepaalde materialen niet aanwezig zijn? Welke materialen mogen door de leerlingen worden uitgedeeld en welke neemt de leerkracht voor zijn rekening?
- Welke regels gelden er voor de instructie van leertaken?
- Welke afspraken en regels gelden er wanneer een leerling leiding geeft aan een groepje leerlingen?
- Wat is de afspraak bij het helpen van elkaar?

Andere vakken tegenover elkaar

In groepen waar les wordt gegeven aan twee jaargroepen is vaak eenzelfde invulling van het lesrooster te zien. Vak wordt aangeboden aan de laagste groep, de hoogste groep begint met werken. Na een periode gaat de laagste groep aan het werk met de verwerking, de hoogste groep krijgt dan een instructie. Dat kan effectiever. In het onderdeel Taakwerk is al aangegeven hoe effectiever omgegaan kan worden met leertijd en instructies. Door juist meer instructiegevoelige vakken tegenover minder instructiegevoelige vakken te plaatsen is er meer ruimte voor extra instructies aan groepen of individuele instructies.

ACTIVITEIT GROEP A	TIJD	ACTIVITEIT GROEP B
Inloop	8.30 – 8.45 uur	Inloop
Werk instructie lezen + taal + WO	8.45 – 9.00 uur	Zelfstandig lezen
Zelfstandig	9.00 – 9.15 uur	Werk instructie lezen + taal + WO
Zelfstandig	9.15 – 9.30 uur	Zelfstandig
Instructie + verlengde instructie rekenen	9.30 – 10.00 uur	Zelfstandig
Pauze	10.00 – 10.15 uur	Pauze
Centrale nabespreking/feed-back	10.15 – 10.30 uur	Centrale nabespreking/feed-back

Op deze plekken in het programma is ruimte voor extra of individuele instructies in het kader van zorgverlening.

Het interactieve gedifferentieerde directe instructiemodel

Instructie is van wezenlijk belang voor goede leeropbrengsten. Een goede instructie betekent:

- de leerkracht kan haar/ zijn onderwijsactiviteit strikt plannen en sturen;
- de leerkracht benoemt doelstellingen nauwkeurig;
- in de instructie stelt de leerkracht het actief handelen voorop.

Het directe instructiemodel is het meest gebruikte onderwijsmodel en is een krachtig middel om het didactisch handelen vorm te geven. In een combinatiegroep is het zeer belangrijk dat de leerkracht in de verschillende fasen van de les kan differentiëren, werkvormen kan inzetten om interactie tussen leerlingen te bevorderen en leerlingen kan begeleiden bij het zelfstandig werken.

Het IGD-model in een enkelvoudige groep

ACTIVITEIT GROEP B	
Introductie : dagelijkse terugblik en doel (hele groep)	
Groepsinstructie: presentatie en geleide inoefening (hele groep)	
Zelfstandig werken: individuele verwerking	Verlengde instructie + geleide verwerking (instructiegroep)
Serviceronde (leerlingen die een langere periode zelfstandig werken)	Zelfstandig werken
Feedback over de periode van zelfstandig werken: terugkoppeling (hele groep)	
Afsluiting : dagelijkse en /of periodieke terugblik (hele groep)	

Het IGDI model in een combinatiegroep

ACTIVITEIT GROEP A	ACTIVITEIT GROEP B
Zelfstandig werken	Introductie Groepsinstructie • presentatie • geleid inoefenen
Zelfstandig werken	Verlengde instructie
Zelfstandig werken	Zelfstandig werken
Introductie Groepsinstructie • presentatie • geleid inoefenen	
Verlengde instructieelfstandig	Zelfstandig
Zelfstandig werken	Zelfstandig werken
Zelfstandig werken	Terugblik/Reflectie
Terugblik/reflectie	Zelfstandig werken

SERVICERONDE
(voor leerlingen die langere tijd zelfstandig werken)

Interactie tussen leerlingen onderling

Gedurende de instructie en tijdens het zelfstandig werken moet tijd genomen worden voor interactie tussen leerlingen en actief handelen van leerlingen. Juist in combinatiegroepen is dit actief handelen belangrijk, want het leidt tot betere en intensievere deelname, meer betrokkenheid en meer verantwoordelijkheid. Leerlingen hoeven dan tijdens het zelfstandig werken minder een beroep te doen op de leerkracht.

Uitgestelde aandacht

Bij uitgestelde aandacht mogen leerlingen de leerkracht (en de bij haar/hem zittende leerlingen) niet storen. Om leerlingen te attenderen op deze afspraak wordt vaak een teken gebruikt. Een beer, een stoplicht, een blokje. Uitgestelde aandacht is voor het werken in combinatieklassen belangrijk. Uitgestelde aandacht lijkt een klein ontwikkelpunt: je maakt afspraken, voert een teken in en houdt je aan de daaraan verbonden afspraken. Maar het vergt van de leerkracht dat hij/zij afstand blijft bewaren, eenduidige afspraken maakt, goed observeert en daarop in een nabespreking helder terug komt. Niet het product ("we hebben goed gewerkt") maar het proces ("ik heb gezien dat tijdens het werken steeds meer leerlingen gaan praten. Eerst zacht en toen harder") is dan belangrijk.

Planmatig handelen met een dagschema

Een nauwkeurig opgesteld dagschema zorgt ervoor dat de leerkracht gemakkelijker haar/zijn handelingen kan plannen, zorg kan plannen, hiaten en dubbelingen in de lesstof kan signaleren, en de klas en de groepen kan organiseren.

Onderwijs in een combinatiegroep richting 1

Zorg in A	ACTIVITEIT GROEP A	Tijd	ACTIVITEIT GROEP B	Zorg in B
O	Inloop	8.30 – 8.45 uur	Inloop	O
	Werk instructie lezen + taal + WO	8.45 – 9.00 uur	Zelfstandig lezen	
	Zelfstandig	9.00 – 9.15 uur	Werk instructie lezen + taal + WO	
O	Zelfstandig	9.15 – 9.30 uur	Zelfstandig	O
O	Instructie + verlengde instructie rekenen	9.30 – 10.00 uur	Zelfstandig	
	Pauze	10.00 – 10.15 uur	Pauze	
O	Centrale nabespreking/feedback	10.15 – 10.30 uur	Centrale nabespreking/feedback	O

De O-tekens geven aan waar ruimte is voor zorgverlening.

Een combinatiegroep is meer dan een optelsom van twee of zelfs drie groepen. Het opstellen van een dagschema (en daarbij over meerdere weken vooruit kijken) is een goede manier om zicht te krijgen op mogelijke inhoudelijke verbindingen die tussen de groepen of tussen vakken gemaakt kunnen worden. Dit planmatig omgaan met leerlijnen en tussendoelen is de basis voor Onderwijs in een combinatiegroep. Richting 2; jaargroepen waar mogelijk verbinden. Deze kwaliteitskaart bevat meer inhoudelijke oplossingen.

Bronnen:

Margreet Bijker, Jos Boerema en Fenje Louwsma. (2011) Kansrijke combinatiegroepen. Drachten: Cedin. <http://tule.slo.nl/>

Colofon

De kwaliteitskaarten Onderwijs in een combinatiegroep. Richting 1: jaargroepen apart onderwijs bieden en Richting 2; jaargroepen waar mogelijk verbinden zijn ontwikkeld door Beja Koops, Jos Boerema en Margreet Bijker (Cedin educatieve dienstverlening). De kwaliteitskaarten Onderwijs in een combinatiegroep zijn een uitgave van School aan Zet. Voor vragen rond de kwaliteitskaarten Taalpilots kunt u contact opnemen met Gea Spaans, secretariaat@schoolaanzet.nl.

KKOIC410

© Buiten het downloaden zijn alle rechten op dit product voorbehouden aan:

Postbus 556, 2501 CN Den Haag
e-mail: secretariaat@schoolaanzet.nl
www.schoolaanzet.nl

KWALITEITSKAART